

סוד עצי הגן (בראשית ג') / יוסי אליצור

1. **רד"ק** (ב', ט): 'כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל' – 'ובא להודיע כי לא הצמיח הא-ל בגן אילן סרק, אלא כל עצי הגן היו עצי מאכל, והם גם משונים לטוב מכל מאכל שבעולם... שהיו העצים יפים בקומתם ובעליהם ובניצניהם נחמדים, והיה פרי כל שבו טוב למאכל... והנה הוא שמור לישראל לימות המשיח שיתעדנו בפירותיו'.
2. **רש"י** (ב', ט): 'בתוך הגן' – באמצע. (אונקלוס: 'במציעות גנתא').
3. **ראב"ע** (ב', ט): '...ועוד בתוכו שני עצים'.
רמב"ן (שם): '... ולכך תרגם אונקלוס 'במציעות גנתא' – והנה לדבריו עץ החיים ועץ הדעת שניהם באמצע, ועם כן נאמר שהוא כאילו תעשה באמצע הגן ערוגה אחת סוגה ובה שני האילנות האלה, ויהיה האמצע הזה 'אמצע רחבי'. כי 'אמצע הדק' כבר אמרו שאין יודע בו אמיתת הנקודה, בלתי השם לבדו'.
4. **עץ החיים**:
רמב"ן (ב', ט): 'ועץ החיים – אילן פריו נותן באוכליו חיים ארוכים'.
רד"ק (שם): 'והוא עץ שהיה בטבעו לחזק טבע האדם האוכל ממנו שיחיה זמן רב מאוד. ולפי המשל שהוא הנסתר שבו האוכל ממנו יחיה עדי עד'. (רד"ק ג', כב): 'יחי לעולם' – זמן ארוך, כמו: 'ועבדו לעולם' (שמות כ"א, ו)'.
5. **עץ הדעת טוב ורע**:
א **רש"י** (ג', ה): 'יכי יודע א-לוהים' – כל אומן שונא את בני אומנותו, מן עץ אכל וברא את העולם. 'והייתם כא-לוהים' – יוצרי עולמות'.
ראב"ע (ג', ה): 'כא-לוהים' – כמלאכים'.
ב **מ"ד קאסוטו** (אנצק"מ, ערך 'עץ הדעת'): '...עד שלא אכלו מפרי העץ, היו האדם ואשתו כילדים קטנים, שאינם יודעים שום דבר... האדם בשעת בריאתו היה תמים כתינוק בן יומו, וכתינוק בן יומו המקבל את מאכלו בלי כל יגיעה, היה מאושר בתוך הגן שהכין א-לוקיו בשבילו, מחוץ לתחום העולם שאנו חיים בו עכשיו, גן שהיה מעניק לו את כל מה שהיה צריך לחייו, בלי טורח ובלו דאגה לעתיד. מתוך אהבתו האבהית, אסר עליו ה' א-לקים את אכילת הפרי, שהיתה פותחת לפניו את שערי ידיעת העולם, מקור הדאגות והמכאובים, והיתה שמה קץ לתמימותו ואושרו כאחת, שהרי 'ברוב חכמה רוב כעס, ויוסיף דעת יוסיף מכאוב' (קהלת א', יח)'.
ג **ספורנו** (ב', ט): 'יטוב ורע' – לבחור את הערב אף על פי שזיק, ולמאוס הבלתי ערב אף על פי שיועיל'.
ד **ראב"ע** (ג', ו): '...ועץ הדעת – והוא יוליד תאוות המשגל, ועל כן כיסו האדם ואשתו ערוותם'.
6. **רמב"ם מורה נבוכים** (ב', לו, בתרגום מיכאל שוורץ): '... וכל עניינו להכיר את הא-ל וללמוד לקח ממעשיו ומה ראוי להאמין באשר לזאת; ובטלו מחשבותיו על עניינים בהמיים ותשוקתו אליהם, כוונתו להעדפת הנאת האכילה, השתייה, המשגל ו**בכלל חוש המישוש, אשר ביאר אריסטו במידות ואמר שהחוש הזה הוא חרפה לנו**. ומה יפה מה שאמר! ומה נכון הוא שהוא חרפה! כי הוא לנו מבחינת מה שאנו בעלי-חיים ולא יותר, ככל הבהמות. אין בו דבר מעניין האנושיות...'.
7. **אגרת הקודש** ('ה'מיוחסת' ל**רמב"ן**) **פרק שני** (כתבי רמב"ן ב, עמ' שכג-שכו): 'וואין הדבר כאשר סבר וחשב הרב משה ז"ל במורה הנבוכים בהיותו משבח לאריסטו על מה שאמר כי חוש המישוש הוא חרפה לנו. **חלילה חלילה**, אין הדבר כמאמר היווני, לפי שיש במאמרו זה שמץ מינות שאינו מורגש, שאילו היה מאמין שהעולם מחודש בכוונה לא היה אומר כך זה היווני הבליעל [נ"א: יוני האחר]... כי השם יתברך הוא טהור עיניים מראות ברע, אין לפניו עניין קלקול או גנאי, והוא ברא איש ואישה, וברא כל איברים והכינים על מתכונתם, **ולא ברא בהם דבר גנאי**...
אם כן נמצא חיבור האדם לאשתו כשהוא כראוי שהוא סוד בניין העולם ויישובו, **ונעשה בו שותף לקב"ה במעשה בראשית**. והנה סוד שאמרו ז"ל, בזמן שהאדם מתחבר לאשתו בקדושה – שכינה ביניהם (סוטה יז ע"א) בסוד 'איש ואישה...'.
8. **רמב"ן** (ב', ט): 'וואיננו נכון אצלי, בעבור שאמר 'והייתם כא-לוהים יודעי טוב ורע' (ג', ה)...'... והיפה בעיני, כי האדם היה עושה בטבעו מה שראוי לעשות כפי התולדות, כאשר יעשו השמים וכל צבאם, 'ופועלי אמת שפעולתם אמת' ולא ישנו את תפקידם, ואין להם במעשיהם אהבה או שנאה. ופרי האילן הזה היה **מוליד הרצון והחפץ** שיבחרו אוכליו בדבר או בהפכו, לטוב או לרע...
והנה בעת הזאת לא היה בין אדם ואשתו המשגל לתאוות, אבל בעת ההולדה יתחברו ויולידו. ולכן היו האיברים כולם בעיניהם כפנים והידיים ולא יתבוששו בהם. והנה אחרי אכלו מן העץ **היתה בידו הבחירה**, וברצונו להרע או להיטיב בין לו בין לאתרים – וזו מידת א-לוהים מצד אחד ורעה לאדם בהיות לו בה יצר ותאוות'.

9. **רמב"ם, מורה נבוכים א', ב (תרגום: מיכאל שוורץ):**
 (א) איש מלומד הקשה עלי לפני שנים רבות קושיה מופלאה. ראוי להתבונן בקושיה זאת ובתשובה שהשבנו לפותרה.
 (ב) לפני שאמסור את הקושיה ואת פתרונה, אומר: כל המדבר עברית יודע שהשם 'א-להים' משותף לאלוה, למלאכים ולמושלים מנהיגי המדינות.
 (ג) אונקלוס הגר, עליו השלום, הבהיר - ונכון מה שהבהיר - שבדבריו 'והייתם כא-להים' ידעי טוב ורע' (בראשית ג', ה) הכוונה היא למשמעות האחרונה. הוא אומר: 'וזהו כרברביא'...
 (ד) ... כי השכל, שאותו השפיע א-להים על האדם - והיא שלמותו האחרונה - הוא אשר היה לאדם קודם מריו, ובגללו נאמר עליו שהוא בצלם א-להים ובדמותו. בגללו פנה אליו בדיבור וציווה אותו, כמה שאמר: 'ויצו ה' א-להים [על האדם] לאמר: מכל עץ הגן אכל תאכל. ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו...!' (בראשית ב', טז-יז), ואין ציווי לבהמות ולא למי שאין לו שכל.
 (ה) בשכל הוא מבחין בין אמת ושקר, וזה, השכל, היה מצוי בו שלם וגמור. ואילו מגונה ויפה הם מן המפורסמות ולא מן המושכלות, שהרי אין אומרים "שמים כדוריים - יפה", ו"הארץ שטוחה - מגונה", אלא אומרים "אמת" ו"שקר".
 (ו) גם בלשונו (העברית) אנו אומרים על הנכון והכוזב: אמת ושקר, ועל היפה והמגונה: טוב ורע. והנה בשכל מכיר האדם את האמת מן השקר, וכן הוא בכל הדברים המושכלים.
 (ז) כאשר היה [אדם הראשון] במצבו השלם הגמור ביותר, הרי חרף טבע-בריאתו ומושכלותיו, אשר בגללם נאמר עליו: 'ותחסרהו מעט מא-להים' (תהלים ח', ו), לא היה לו בכלל כוח המיועד לעסוק במפורסמות. הוא לא השיג אפילו את הברור ביותר בין המפורסמות לגנאי והוא חשיפת הערווה. דבר זה לא היה מגונה בעיניו והוא לא השיג את הגנאי שבו. וכאשר המרה (את פי האל) ונטה לעבר תאוותיו הדמיוניות ותענוגות חושיו הגופניים, כפי שאמר: 'כי טוב העץ למאכל וכי תאנה הוא לעיני' (בראשית ג', ו) - נענש בכך שנשללה ממנו אותה השגה שכלית. לכן הוא המרה את הצו אשר נצטווה מפאת שכלו, ותהי לו השגת המפורסמות. הוא נשתקע בציון הדברים כמגונים או כיפיים. אותה שעה ידע את ערכו של מה שאבד לו ושממנו נתערטל ולאיהו מצב הגיע.
 (ח) לכן נאמר: 'והייתם כא-להים ידעי טוב ורע' (בראשית ג', ה), ולא נאמר: יודעי שקר ואמת או משיגי שקר ואמת.
 לגבי ההכרחי אין טוב ורע כלל, אלא יש שקר ואמת...
10. **א', כז: "ויברא א-להים את-האדם בצלמו, בצלם א-להים ברא אתו".**
 (א) **רס"ג:** "ואז ברא ה' את האדם בצלמו - שליט בראו".
 (ב) **רשב"ם:** "בצלם א-להים - מלאכים".
 (ג) **חזקוני:** "בצלמו- שהוא צלם אלוהים, פירוש: מלאכים".
 (ד) **תהילים ק"ד, ד:** "עשה מלאכיו רוחות; משרתיו, אש להט".
תהילים קמ"ח, ח: "אש ובךד, שלג וקיסור; רוח סערה, עשה דברו".
11. **הנחש: ראב"ע (ג', א): "יש אומרים: כי האישה היתה מבינה לשון החיות... ואחרים יאמרו: שהוא שטן... ויאמר רב סעדיה גאון: אחר שהתברר לנו שאין דיבור ודעת כי אם באדם לבדו, נצטרך לומר כי הנחש גם האתון לא דיברו רק מלאך דיבר בשבילם... והישר בעיני: שהם הדברים כמשמעם, והנחש היה מדבר והיה הולך בקומה זקופה, והשם דעת באדם - שם בו".**
12. **תלמוד בבלי בבא בתרא (טז ע"א): "אמר ריש לקיש: הוא שטן הוא יצר הרע הוא מלאך המוות".**
13. **תלמוד בבלי שבת קמו, ע"א: "שבשעה שבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא. ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן. גויים שלא עמדו על הר סיני לא פסקה זוהמתן".**
14. **רד"ק (ג', א): "ויאמר אל האשה ולא אמר לאדם, כי האישה קרובה להתפתות יותר מן האיש, כי דעתה קלה" (בעקבות הבבלי שבת לג ע"ב: "נשים דעתן קלה עליהן").**
15. **בבלי סוכה (נב ע"א): "תנו רבנן: ואת הצפוני ארחיק מעליכם' (יואל ב') - זה יצר הרע שצפון ועומד בלבן של אדם... 'כי הגדיל לעשות' - אמר אביי: ובתלמידי חכמים יותר מכולם... אתא ההוא סבא תנא ליה: כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו".**
16. **רמב"ם הלכות שבת ב', ג: "הא למדת שאין משפטי התורה נקמה בעולם, אלא רחמים וחסד ושלום בעולם".**